

Социални ценности и социална работа

1. Ценностите като категория

Ценностите представляват определени субективни реакции спрямо заобикалящия свят, които насочват и формират личностния избор и поведение. Те имат три важни характерни особености:

- На първо място, ценностите се създават на млада възраст и трудно се променят. Те са плод на преките преживявания на индивида с хора, които са важни, най-вече това са родителите и близките на индивида; ценностите не се формират въз основа на това, което другите ни казват, а са резултат от отношението им към нас и към околните.

- Второ, ценностната система определя кое е правилно и кое не. Трябва да се отбележи, че ценностите не включват външни и чужди представи за добро и лошо, по-скоро представите за това са заложили в самите нас.

- И накрая не може да се докаже дали ценностите са правилни или не, валидни или не, точни или не. Ако е едно твърдение може да бъде определено като вярно или невярно, то не би могло да се смята за ценност.

Ценностите представляват убеждения на даден човек или социална група, в които е направена емоционална инвестиция (за или против нещо);

В контекста категории, всяка ценност (например истина, свобода или алчност) е част от основната ценностна система, която определя действията или реакциите на индивида. Тези ценности могат да бъдат групирани в шест категории:

- Етична (добро - лошо, добродетел - порок, морално - неморално - аморално, правилно - неправилно, допустимо - недопустимо)

- Естетична (красиво, грозно, неуравновесено, приятно)

- Доктринна (политически, идеологически, религиозни или социални убеждения и вярвания)

- Вродена (присъщи за биологичния вид, като възпроизводство и оцеляване, спорна категория)

- Неизползвана/пасивна - включва ценности, основани на нещо, което никога не е било преживяно или видяно, или на нещо, завещано за следващото поколение.
- Потенциална/възможна - нещо, което се смята, че би могло да бъде ценно, например растение, което в бъдеще може да се окаже, че притежава лечебни свойства.

Ценностната система представлява организирана и подредена по важност комбинация от ценности (обикновено от етичната и доктринната категория, описани по-горе), към която се придържа отделният индивид.

Теорията за ценностите се занимава с цената, ползата, търговската или икономическата страна, морала (добродетелите), правната, количествената или естетическа характеристика на лица и предмети, или с комбинацията от всички тях.

Научните изследвания показват, че човек притежава ценностна система, която се изразява в поведенчески нагласи - склонност да се реагира по определен начин, когато са налице дадени условия или стимули, които позволяват различни реакции. Изражението на тази предиспозиция варира от твърде примитивни поведенчески действия до изключително сложни реакции, които много трудно биха могли са бъдат уловени или дешифрирани. Шведският изследовател Хофстеде е открил 5 измерения на националната култура. Те включват дистанция на властта, избягване на несигурността, индивидуализъм-колективизъм, мъжественост-женственост, дългосрочна-краткосрочна ориентация.

Ценностите могат да бъдат косвено отнесени към степен на поведенческа свобода или автономност, които надхвърлят условия рефлекс. По този начин ценностите предполагат (съзнателно) приоритизиране на различните поведенчески алтернативи, смятани за възможни от живия организъм. Обратно, конфликтът на ценностите е в състояние да дезориентира поведението на организма като наруши неговия баланс.

2. Ценностите от гледна точка на психологията и социологията.

Ценностите лежат в основата на моралното, политическото и икономическо поведение. Индивидуалните ценности могат да противоречат на социалните ценности, но

индивидуалните ценности не означават нищо, ако не са разбрани, приети и признати от обществото.

Способността да се създават индивидуални ценности обикновено има социална презупция и формирането им включва известен процес на научаване, процес на комуникация или процес на социализация.

В психологията, теорията за ценностите се свързва с изучаването на начина, по който човешките същества развиват, отстояват или вярват в определени ценности, и извършват или не извършват действия във връзка с тях.

Правени са опити за експериментално обяснение на това защо хората имат конкретни предпочитания или взимат дадени решения, как индивидуалното поведение да може (или да не може) да бъде насочвано чрез ценности и преценки и, как ценностите се появяват в различни стадии от човешкото развитие.

В психотерапията и консултациите разкриването и изясняването на ценностите на клиента може да изиграе важна роля за неговото ориентиране или преориентиране в социалната среда.

От гледна точка на социологията, теорията за ценностите се съсредоточава върху персоналните ценности, разпространени в дадена общност и какви промени биха могли да претърпят при определени условия. Различните групи хора могат да се придържат или да отдават значение на различни видове ценности, които влияят на социалното им поведение. Големите западни теоретици, работили в тази област са Макс Вебер, Карл Маркс, Емил Дюркейм и Юрген Хабермас, а техните изследователски методи варират от изследвания с въпросници до наблюдение на участниците.

Разбира се, трябва да се посочи, че социумът и историята дават “опции” и ограничения по отношение на жизнения път, но индивидът е този, който интерпретира, избира, постъпва, коригира се, или упорства. От социална гледна точка най-подходящо е жизненият път да се извежда от личността на индивида. В преобладаваща степен жизненият път и жизненото дело като негов резултат са функция на личността. Личностната форма на жизнения път се задава от жизнения стил на индивида.

Ценността е важна, защото тя включва потенциални и актуални свойства, които се проявяват фриволно, спонтанно, първоначално не включени в една твърда психологическа структура, която да ги скована и подчинява.

Измерването и оценяването на аспекти на ценностната система на даден индивид е важно, защото то създава резерви, компенсации и алтернативи на известна заварена личностна структура.

3. Развитие на социалните ценности чрез социална работа

Социалната работа има за цел да формира ценности и етичен кодекс в определени лица, най-често такива, извършили злонамерени действия. Добре е да се има предвид, че етичните проблеми и злонамерените действия са различни неща. Етичен проблем е когато едно лице или общност не са наясно кои постъпки в дадената ситуация са етични.

Злонамереност съществува, когато лицето или общността умишлено постъпва неправилно, след като съзнава разликата между добро и зло.

Като приложен академичен предмет, социалната работа се характеризира със специфичен фокус на практиката в комплекса социални положения като подпомага и защитава индивидуалното и колективно благополучие чрез формиране на определени ценности.

Тези ценности следва да бъдат формирани най-вече в:

□ лица със зависимости

□ жертви на криза

□ в риск от насилие и злоупотреба

□ жертви на насилие

□ насилници

□ социално слаби

□ етно и други общности

Самото приобщаване към ценностите включва следните видове действия:

- Събиране, класифициране и ориентиране на информация за отделни лица или общности, обект на социалните дейности.
- Емпатия и способност за мотивиране и позитивизиране на клиентите.
- Консултиране, защита на правата.
- Икономическа обосновка и реализация на социалната работа

Основната идея на теорията на научаването започва да се прилага в социалната психология в края на XX век от Алберт Бандура и др. В социалнопсихологически контекст тя става известна като теория за социалното научаване (някъде се ползва терминът “учене” вместо “научаване”). Според Ал. Бандура, психичните функции на човека в социална среда са продукт на особено взаимодействие между вътрешни психични фактори (когнитивни, емотивни и др.), външни фактори (среда, обстоятелства, влияние на групата и др.) и състоялото се поведение на личността, донесло съответния опит.

Социалнопсихологическите теории в тази област се различават по механизма, който дадена теория приема, че е основен при осъществяването на социалното научаване. Такъв механизъм може да е асоциативен по своя характер, да представлява наблюдение или да е механизъм на подкрепата.

Съвременните изследвания за социалните ценности са насочени и към комуникативните аспекти на социалнопсихологическите явления и процеси.

Съществуват различни концепции, които изграждат визията си за социалнопсихичните процеси главно върху комуникативна база, т.е. виждат като значимо и определящо в тях тъкмо комуникациите – междуличностни и социални. Тези модерни концепции в съвременната социална психология ползват функционалния подход и проявяват интерес към комуникативния контрол в социума, към естеството на комуникационните мрежи, към управлението и развитието на афилиацията, към факторите и ролите в общуването и др.

Други съвременни концепции за ценностите в обществото са приложно ориентирани и изследват социалното усилване (фасилитация) и социалното възпиране на дейността и действията в интерактивната група, следвайки традициите на Р. Заьонц (R. Zajonc) и др.

Ценното за социалната практика при тези концепции е, че те търсят и намират факторите за продуктивност на груповата дейност.

Друга ценност, която е обект на социалната работа е в областта на социалните взаимоотношения и включва теорията за взаимната зависимост (interdependence theory), интересуваша се от взаимодействията в социалните групи.

Тази теория е по-обща и включва различни по-конкретни концепции за такива социалнопсихични феномени като близост, симпатии, преданост, безразличие, лоялност, конфликт и др. Тя оперира с две основни категории:

- • “награда”, която може да бъде шест типа (обич, пари, информация, статус,

услуга, предмет);

- • “разход (загуба)”, които представляват негативните последици от взаимодействията с другите.

Чрез тези ценностни категории всяка личност в социума фактически осмисля поведението си спрямо останалите в групата и отношенията си с тях. Наградите и загубите се обменят в общуването.

Съсредоточавайки се върху социалния контекст и върху социалните измерения на личността “тук и сега”, някои съвременни социалнопсихологически теории изпускат динамичните аспекти на социалнопсихичните ценности. Те по-скоро търсят прагматичните статични измерения на предмета на своите изследвания (механизми, мотиви, корелации и др.), които могат да се ползват с някаква цел в реалната практика. В по-конкретен план се изследват:

- настъпващите с течение на времето промени в областта на социалната психика;
- процесите на социализация;
- развитието на общуването и речта в социалните общности;
- възрастовите компоненти в развитието на социалните взаимодействия;
- развитието на социалното знание;
- развитието на социалните отношения – привързаност (attachment), обич, мотивация и др.

Заклучение

Ценностите са основен конструкт в социалната теория и практика, особено когато става дума за обяснителни модели на индивидуалното поведение. Разбира се тук трябва да се уточни, че ценностите са основен медиатор при рационализираното управление на собственото поведение.

В житейски план ценностите могат да бъдат описани по следния начин:

- това е нещо, което харесваме и искаме да притежаваме или постигнем;
- това е нещо, което оценяваме като добро и което сме готови да превърнем в цел на нашия живот;
- това са онези наши цели, които не са непосредствено свързани с нашето ежедневно оцеляване, а по-скоро с перспективите, които си представяме за себе си;
- ценностите се организират в система, която има йерархична структура;
- ценностите ни свързват с обществото, като ни правят осъзната от нас самите част от него.

В този смисъл ценностите са двигател на личностното поведение, те са пълнежът на действията и предопределят какви цели ще си постави индивида, как ще ги постигне и по какъв начин ще ги интерпретира. Тъкмо това обуславя голямото им значение за социологичния анализ на поведението на индивида. Ценностната система е уникална за всяка личност, но на практика представлява интериоризация на социалните значимости, ранжирани в индивидуален смисъл.

Личностната ценностна система е със сложна детерминация – определя се както от социално валидни детерминанти, така и от групови стандарти, социален статус на личността, дори и от някои биологични предразположения. Ценностите като феномен имат значение и в още една насока – те са свързани с други конструкти – потребности, норми, нагласи, интереси, които в своята съвкупност формират рамката на индивидуалното поведение. Ценностната система на личността е когнитивно-регулативна структура с особено динамичен строеж поради високата личностна значимост на съдържащите се в нея елементи, актуализирането на които може да предизвика поведенчески прояви с различен валентен знак. Поради това ценностната система определя уникалния стил на индивидуалното поведение и строго личностното отношение към действителността.

Очевидно ценностната система е моделът на социална регулация на поведението и това определя по несъмнен начин необходимостта от изучаването и разкриването на нейните особености във всяка възраст.

Това от своя страна би могло да резултира в разработването на практики по посока повлияване и моделиране на ценностната система в социално позитивна посока. Тук е много важно да се подчертае, че окончателното структуриране на ценностната йерархия се случва в най – ранна възрастност, т.е. обществото е длъжно, но и има подходящите условия да консолидира ценностното пространство на подрастващия индивид.